

פאולו פריירה

הוגה החינוך הברזילאי

מכתבים למורה לאלה המעזים ללמד

דרור לנפש

הבה ונחזור אל הקשר בין המחנכות והלומדים, אל הכוח והחשיבות של מתן דוגמה אישית מצד המחנכת כגורם מעצב עבור הלומדים. יחד עם הרדיקליות שבה פועלת המורה, ובנוסף לדוגמה האישית שהיא נותנת, המורה יכולה ואף צריכה לשנות את עמדתה לנוכח אלמנטים חדשים. הדוגמה האישית שהמורה נותנת, תהיה ברורה ואובייקטיבית יותר ככל שהיא תבהיר ללומדים את הדברים הבאים:
א. שינוי עמדות הוא דבר לגיטימי.

ב. הכרות עם הסיבות שבגללן השתנו עמדותיה.
איני חושב שעל המחנכים והמחנכות להיות מושלמים או קדושים. עליהם פשוט להיות בני אדם, על עוצמותיהם ומגרעותיהם. כך יוכלו להוות דוגמה למאבקם למען הרצינות, למען החירות, למען יצירת המשמעת ההכרחית ללמידה – אותו תהליך שלו הם מסייעים, ושעל הלומדים ליצור בעצמם.

מרגע שהחל תהליך מתן הדוגמה האישית של המחנך, אט אט הולכים הלומדים ומכירים בו. השתתפות יעילה זו של הלומדים היא סימן לכך שהדוגמה שנותנת המחנכת עובדת. יחד עם זאת, ייתכן

מכתב רביעי

על התכונות החיוניות לתפקודם המיטבי של המורות והמורים הפרוגרסיביים

הייתי רוצה להבהיר שהתכונות שעליהן אדבר ושנראות לי חיוניות למחנכות ולמחנכים הפרוגרסיביים, הולכות ומתהוות במהלך הפרקטיקה. יתרה מזאת, הן מתהוות מתוך הפרקטיקה ובהתאמה לעמדה הפוליטית-ביקורתית של המחנך. לפיכך, התכונות שעליהן אדבר אינן מולדות, נוצרות על-פי פקודה או ניתנות לנו במתנה. כמו כן, אין לייחס חשיבות לסדר הופעתן כאן. כולן הכרחיות לפרקטיקה חינוכית פרוגרסיבית.

אתחיל בענווה. הכוונה אינה בשום פנים ואופן, לחוסר בכבוד עצמי, לגישה סתגלנית או לפחדנות. ההפך הוא הנכון, הענווה דורשת אומץ, ביטחון עצמי וכבוד לעצמנו ולזולת. הענווה עוזרת לנו להכיר בקיומו של המשפט המובן מאליו שלהלן: אין איש היודע הכול, כפי שאין איש שאינו יודע דבר. כולנו יודעים דבר מה, מכולנו נעלם דבר מה. ללא ענווה לעולם לא נוכל להקשיב למי שלדעתנו אינו ברמתנו. אולם אותה ענווה, המאפשרת לנו להקשיב למי שנחשב מוכשר פחות מאתנו – אין משמעותה התנשאות מצדנו, או עמידה בנדר שנדרנו בלהט: "אני נשבע ל'לוסיה הקדושה' שאם בעיית העיניים שלי אינה רצינית, אקשיב בתשומת לב להורים גסי הרוח והבורים של תלמידיי". לא, זה לא העניין. הקשבה מלאה תשומת לב למי שפונה אלינו, ללא קשר לרמתו האינטלקטואלית, היא חובה אנושית, ומבטאת גישה דמוקרטית ולא אליטיסטית.

ותלמידיו עלינו לצרף תכונה נוספת לענווה שבה נוהגת המורה
אולם עליונו לצרף תכונה זו היא החיבה, שבלעדיה עבודתה חסרת כל
בתלמידיה; תכונה זו היא החיבה, שבלעדיה עבודתה חסרת כל
משמעות. חיבה לא רק לתלמידים, אלא גם לתהליך ההוראה עצמו.
עליי להתוודות, ללא ספק, שאני מאמין שללא "אהבה חמושה",
כפי שמכנה זאת המשורר טיאגו דה מלו (Thiago de Mello), לא היו
יכולים המחנך או המחנכת להמשיך לסבול את הדברים השליליים
הנלווים למלאכתם. לסבול את חוסר הצדק ואת ההתעלמות מצד
השלטון, הבאים לידי ביטוי בחוצפת המשכורות ובשרירות הלב,
שבה נענשות המורות (ולא דודות) המעזות להתמרד ולהשתתף
בהפגנות המחאה מטעם האיגודים המקצועיים שלהן, וממשיכות,
אף על פי כן, להתמסר לעבודתן עם התלמידים.

ראוי שאהבה זו תהיה "אהבה חמושה", אהבה נאבקת, אהבה
של העומדים על זכותם וחובתם להיאבק, להוקיע ולהכריז.⁴³ זו
צורת האהבה החיונית למחנך הפרוגרסיבי, ועל כולנו ללמוד ממנה
ולחיות על פיה.

אך לעתים החיבה שעליה אני מדבר, ואותו חלום שלמענו אני נאבק
ושלהגשמתו אני מתכונן כל הזמן, תובעים ממני ליצור בתוכי, בחוויה
החברתית שלי, תכונה נוספת: האומץ להיאבק לצד האומץ לאהוב.
האומץ כסגולה אינו קיים מחוצה לי. ההתגברות על הפחד מצביעה
על האומץ.

אבל אסור לי לאפשר לפחד לשתק אותי. אם אני בטוח בחלומי הפוליטי, עליי להמשיך ולהיאבק בדרכים שיפחיתו את סיכוניי. לכן כה חשוב שאלמד לשלוט בפחד, עלי לחנך את הפחד, ומשם יצמח בסופו של דבר האומץ.⁴⁴ לכן אסור להתכחש לפחד, אך גם לא להיכנע לו. עליי לשלוט בו, ותוך תרגול מעשי זה, ילך ויבנה בתוכי האומץ הנחוץ. לכן פחד ללא אומץ הוא מן האפשר – הפחד יכניע וישתק אותנו; אך אין אומץ ללא פחד – הפחד "פונה" אלינו כאל בני-אדם, וכך הולך והופך מוגבל, מוכנע ומרוסן.

סגולה נוספת הנחוצה למחנכת היא הסובלנות. בלעדיה לא ניתן לבצע עבודה חינוכית רצינית, בלעדיה לא תתקיים חוויה דמוקרטית אותנטית. בלעדיה פרקטיקה חינוכית פרוגרסיבית תסתור את עצמה. הסובלנות אינה עמדה חסרת אחריות של מי שמשחק ב"כאילו". להיות סובלני אין משמעותו העלמת עין מהבלתי-נסבל או הסתרתו, אין משמעותו אילוף התוקף או הסוואתו. הסובלנות היא הסגולה המלמדת אותנו לחיות עם האחר, השונה. ללמוד עם השונה, לכבד את השונה. תחילה נראה כאילו כשמדברים על סובלנות, בעצם מדברים על מעיין "לעשות טובה". כאילו להיות סובלני היא צורה מנומסת ונעימה לקבל או לסבול את נוכחותו הלא-כל-כך-רצויה של מי שמפריע לי; דרך תרבותית לאפשר דו-קיום שאני בעצם

44 ראו: Paulo Freire e Ira Shor, Medo e ousadia, op cit

סולד ממנו. זוהי אינה סובלנות, זוהי צביעות. והצביעות היא פגם, ליקוי. הסובלנות היא סגולה. לכן אם אני חווה אותה, עליי לחוות אותה כדבר שאני עומס על כתפיי. כתכונה עקבית בישותי ההיסטורית, הבלתי מושלמת, שמתהווה. לאחר מכן, גם כבחירה פוליטית-דמוקרטית עמוקה. איני רואה כיצד נוכל להיות דמוקרטיים בלי להתנסות בעיקרון הבסיסי של הסובלנות ובקיום המשותף עם השונה מאתנו.

מכתב שביעי

מדיבור אל הלומד לשיחה עמו; מהקשבה ללומד להקשבת
הלומד אלי

הבה נתחיל מהניסיון להבין את משמעות ההכרזה הכתובה לעיל, שחלקה הראשון טוען: "מדיבור אל הלומד לשיחה עמו". היינו יכולים לשכתב חלק ראשון זה, מבלי לפגוע במשמעותו, בדרך הבאה: "מהרגע שבו אנחנו מדברים אל הלומד לרגע שבו אנחנו משוחחים עמו"; או: "מהצורך לדבר אל הלומד לצורך לשוחח עמו". או אפילו: "חשוב שנחווה את החוויה המאוזנת וההרמונית שבין לדבר אל הלומד ולשוחח עם הלומד". הווה אומר שקיימים רגעים בהם המורה, כבעלת סמכות, מדברת אל הלומד, אומרת מה צריך לעשות, מציבה גבולות שבלעדיהם חירותו של הלומד אובדת בתוך המתירנות, אולם רגעים אלו מתחלפים לסירוגין, בהתאם לבחירתה הפוליטית של המחנכת, ברגעים אחרים שבהם המחנכת משוחחת עם הלומד.

לא מיותר לחזור כאן שנית על הטענה, שעל אף שהיא מובנת כל כך מאליה אנשים רבים כל כך עדיין דוחים אותה, שהחינוך הוא מעשה פוליטי. חוסר הניטרליות של המחנכת תובע ממנה שתקבל על עצמה את זהותה הפוליטית ותחווה בעקביות את בחירתה – בין אם פרוגרסיבית ודמוקרטית, בין אם סמכותנית וריאקציונית; אחרת היא תהפוך לאימפולסיבית, שמגדירה עצמה כדמוקרטית או סמכותנית, במנותק מפעולותיה. אלא שהאימפולסיביות, שלעתים